

AZ ISZLÁM

AZ ISZLÁM VILÁG BÖLCŐJE: ARÁBIA

Az iszlám a korai középkorban létrejött legjelentősebb vallási, politikai, társadalmi mozgalom. **Arábiában** született, s innen indult világhódító útjára. A világ legnagyobb (2,7 millió négyzetkilométer) félszigete az európai ember számára a végtelen, forró sivatagok tikkasztó, embert próbáló világa. **A félszigetnek csak kb. 1 %-a művelhető, a tengerpartok egy része és a szórványos oázisok.** Előbbiek a monszun, utóbbiak a természetes vagy mesterséges források miatt. A térség legfontosabb termesztett növénye a **datolya**, melynek legalább száz fajtáját ismerték, legjellemzőbb állata pedig a szélsőséges éghajlatot jól tűrő **teve (dromedár)**. A félsziget legfontosabb útvonala, a „tömjénút”, szinte kizárólag e haszonállat segítségével járható. A terület lakosságának legnagyobb része a **kereskedelemből** élt.

Arábia középső részén **tevés-nomád beduin lakosság** élt, és él ma is. Törzseik élén választott sejkek állottak, akik csak egy-egy kereskedelmi vagy hadi vállalkozásra egyesítették népeiket. Fejlettebb városi élet csupán a félsziget termékeny peremén, a legfontosabb kereskedelmi utak mellett – **a Vörös-tenger partján és Ománban** – bontakozott ki. A rómaiak **Felix (Boldog) Arábiának** nevezték ezeket az általuk jól ismert területeket. Itt élt az arab lakosság, mely a 7. században szülőföldjét bekapcsolta a világ történelmébe. Arábia északi határain ekkoriban vívta élethalálharcát az újjáéledő **Bizánc** és a **Szaszanida Perzsia**. Észak-Afrikát, Egyiptomot, Szíriát és Kis-Ázsiát Bizánc, Mezopotámiát pedig Perzsia ellenőrizte. Ám a két birodalmat valósággal elsöpörte a 7. század elején kibontakozó iszlám.

Az arabok

Kik azok az arabok? Mohamed próféta végtelenül egyszerűen határozta meg: „Arab az, aki arabul beszél”. Arábia sémi lakosságát először egy Kr. e. 854 körül keletkezett asszír forrásban nevezik arabunak (arab). A különböző etnikumú, de közös nyelvű lakosságot e névvel illették a görögök és a rómaiak is. **A közös nyelv ellenére sem alakult ki a politikai egység, még a 6. században is több „királyság” osztotta meg az arabokat.** A városokat általában egy-egy erősebb arab törzs tartotta kezében, ellenőrizve a környék kereskedelmét. (E városok döntő többségét nem az arabok alapították.) Történetünk ezek egyikének, a **Kurais** törzsnek „fővárosába”, **Mekkába** vezet, ugyanis e törzs tagjaként született Mohamed, aki tanításaival fél évszázad alatt Hispaniától Indiáig átformálta a lakott világot.

MOHAMED (570 K.–632)

A próféta Mekkában született, abban a városban, ahol a félsziget legszentebb fétiséit, a **Kába kövét** – egy meteoritot – őriztek, ezért a zarándokok kedvelt célpontjának

Alhambra

számított. A korán árvaságra jutott Mohamed iskoláztatásával senki sem törődött, így írni-olvasni soha nem tanult meg. Ennek ellenére a gyermek társai közül hamar kitűnt éles eszével, őszinteségével és békés természetével. Az ifjú kezdetben tehéjcsárként dolgozott, így módja nyílt arra, hogy utazásai során megismerkedjen a környező, fejlettebb népekkel. Főként a perzsa, a zsidó és a keresztény kultúrával és vallással találkozott, s szerzett ezekről számos tapasztalatot. Később egy mekkai özvegyasszonynál lett kereskedősegéd, majd nemsokára az asszony férje. Így egy csapásra módos kereskedő lett.

Mohamed az átlagemberek életét élte mindaddig, míg negyvenéves korában látomásai nem támadtak. Hogy elmélkedjék, egy barlangba vonult vissza, s itt bekövetkezett a legfontosabb látomás. **Gáriel arkangyal** jelent meg előtte, és értésére adta, hogy **Isten prófétájának szemetelte ki**. Az olvasni nem tudó Mohamednek itt jelent meg először „**Isten könyvé**”-nek, a **Koránnak** első fejezete. A sugallat hatására a próféta **Mekkába** ment, s megkezdte tanításainak hirdetését. Az az új típusú, törzsi alapon nyugvó **vallási közösség – az umma** –, amit Mohamed kialakítani szándékozott, nem mindenkinek nyerte el a tetszését. Ez ugyanis a hívők olyan lelki közösségén alapult volna, amelyben nincs helye a megkülönböztetésnek, így a vagyoninak sem. „Jaj minden gúnyolódónak, rágalmozónak. A vagyont gyűjtőknek és a sokasítóknak” – írja a Korán (104. szúra).

Jellegzetes muszlim város

A prófétának az előkelők ellenállása miatt el kellett hagynia városát. A helybéliek meghívására **622-ben Jathribba** költözött. Ezt az eseményt, a „**hidzsrát**” választották később az iszlám időszámítás kezdetének. Jathribot pedig a próféta halála után **Medina an-nabinak**, a „**Próféta városának**” nevezték el.

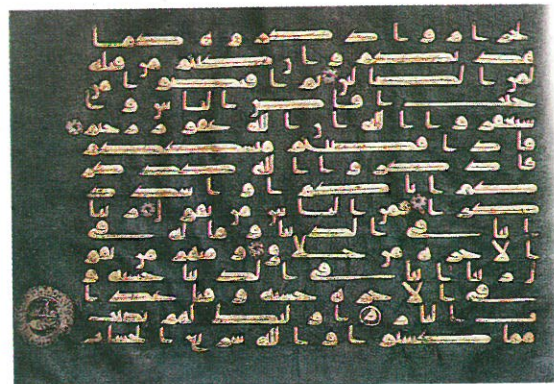
A Mohamed által megszervezett medinaiak évekig tartó váltakozó sikerű harcokat vívtak a mekkaiakkal, míg 630-ban a próféta vértess lovassága, a „sötét sereg” ostrom alá vette Mekkát. A várost azonban nem fegyverrel vették be. Mohamed megegyezett a mekkai előkelőkkel, s ennek értelmében megkímélte a meghódoló lakosságot. **Ígéretet tett arra, hogy az Ábrahám ajándékának tekintett Kába kövének kultuszát fenntartja.** A „fekete kő” kocka alakú (kaba – kocka) szentélyét kiemelt kultuszközponttá tette, s elrendelte, hogy **az imák iránya ez legyen.**

Monoteista vallásának központjába is helyi istenséget helyezett, **Ilt**, akit később **Allahnak** neveztek. A vallásalapító Mekka elfoglalása után két esztendővel hunyt el. Azon túl, hogy a perzsa és bizánci uralkodókhoz követet küldött, hogy

vegyék fel az iszlámot, örökségének továbbviteléről, a távolabbi célokról nem végrendelkezett. Ennek néhány év múlva igen súlyos következményei lettek.

AZ ISZLÁM

A szó arab, engedelmisséget, odaadást, Isten akaratában való megnyugvást jelent. Mindazok, akik elfogadják a tanítást, **mozlimok**, hívők, a többiek **káfirok**, hitetlenek. Az iszlám legfontosabb könyve a **Korán**, a „Szent Könyv”, amit Isten szavának tekintenek. A 114 szúrából (fejezet) álló művet Oszmán kalifa alatt állították össze a 7. században.

Kúfi írással írt lap a Koránból

Az iszlám legfontosabb hittételei a következők:

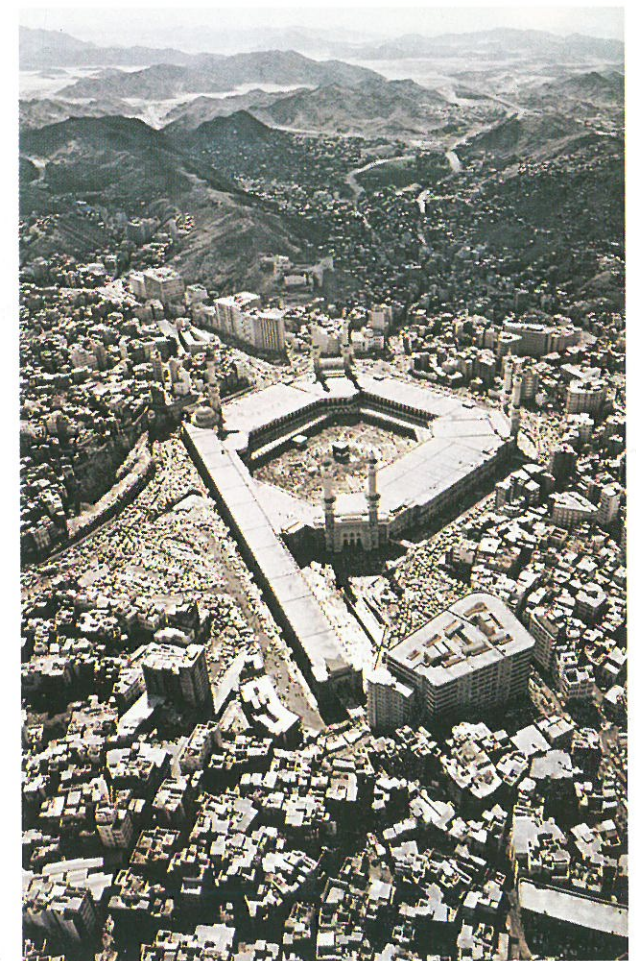
1. Nincsenek istenségek, kivéve Őt, az Élőt, az Önmagában létezőt. Ő a magasztos, a hatalmas Isten. „Lá iláhá illá lláhu”. (255. szúra)
2. Az igazhívőnek hinnie kell Isten angyalainak létezésében.
3. Isten kinyilatkoztatásait próféták által hozta az emberek tudomására. Ilyen volt Ábrahám vagy Jézus is, az utolsó próféta azonban nem más, mint Mohamed.
4. Minden prófétát tisztelni kell, hisz lényegében ugyanazt a vallást hozták el, Mohamed azonban, mint utolsó próféta, kiemelkedően fontos.
5. A mozlimoknak hinniük kell a halál utáni életben, s abban, hogy Allah a halál után ítélni fog jók és gonoszak fölött.

A próféta a hittételeken kívül kinyilvánította az istentisztelet és az ima öt módját is. A hívő számára előírta a napi **ötszöri imát**, s az ehhez kapcsolódó **rituális tisztálkodást**. A kötelező istentisztelet napjává a **pénteket** tette. A holdév – a mozlim időszámítás alapja – 9. hónapján napkeltétől napnyugtáig tilos az étkezés. Ez a **Ramadan havi böjt**, az egyik legfontosabb iszlám ünnepi időszak.

A harmadik köteleesség a kötelező **alamizsna**, a **zakát** megfizetése, mely a szegény hívők támogatására szolgál. Alapvető jelentőségű, de csak azok számára,

akik a költségeit fizetni tudják, a **Mekkába törté-
nő zarándoklás**, a **hádzs**
is. Láthattuk, hogy Kába
tisztetét nemcsak meg-
hagyta, hanem tovább is
erősítette a próféta.

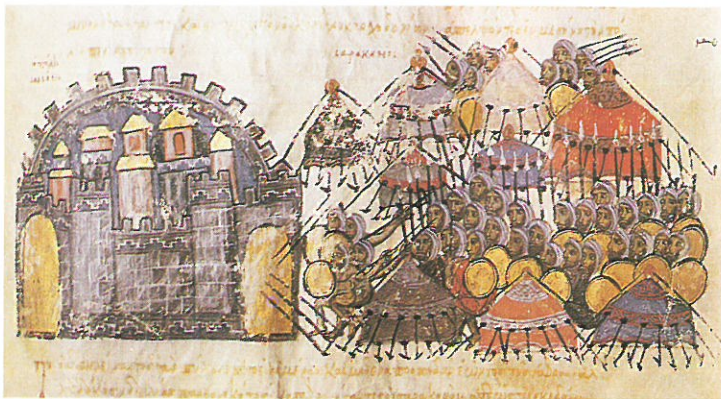
Az utolsó kötelezettség az iszlám általános védel-
mezése, a **dzsihad**. „Har-
coljatok azok ellen, akik
nem hisznek Allahban...”
(9. szúra) A szó – ennek
ellenére – nem fegyveres
harcot jelent, hanem „Is-
ten útján teendő erőfeszít-
ést”. A közhiedelemmel
ellentétben tehát a dzsia-
hád nem szent háború, va-
lamely más nép megtá-
madása. Ezt a Korán is el-
utasítja, hisz „Allah nem
szereti az elsőként táma-
dókat”. Persze később az
iszlámtól nem lett idegen
a hit erőszakos terjesztése
sem.

A Kába köve, a muszlim zarándokok célpontja

AZ ISZLÁM TERJESZKEDÉSÉNEK ELSŐ SZAKASZA AZ OMAJJÁDOK (630–750)

Mohamed halála nem állította meg az iszlám terjeszkedését, mely a korábbi, római hódításokkal ellentétben inkább szárazföldi, mint tengeri úton történt. A kalifák – a próféta utódai – legfőbb feladatuknak a hit védelmezését és terjesztését tekintették. **Omar kalifa** (634–644) alatt az iszlám harcosai meghódították **Palesztinát, Egyip-
tomot és Szíriát**. 636-ban Hérakleiosz bizánci császár döntő vereséget szenvedett tőlük, egy esztendő múltán pedig Ktésziphont, a perzsák fényes, Tigris-parti fővárosát vették be az arab hadak. A nehézkes, többnyire zsoldosokból álló bizánci és szaszanida seregek képtelenek voltak a gyors, lelkesen harcoló arab csapatoknak ellenállni. Je-
lentősen segítette a hódítókat, hogy Szíria és Mezopotámia lakosságának elege volt már a bizánci és perzsa adóztatásból, a hivatalnokok zaklatásaiból s a vallási türel-
metlenségből. Főleg bizánci területeken fogadták gyakorta örömmel a „hódítókat”,

Muszlimok
bizánci várost
ostromolnak

Aleppo fellegvára

így például Omar katonái harc nélkül szállhatták meg a belsőleg meghasonlott Alexandriát (642).

Az araboknak Arábiát kivéve nem volt érdekük, hogy a meghódítottak felvegyék vallásukat. A meghódolást általában **fejváltságfizetés (haradzs)** követte, cserében a lakosság megtarthatta vallását, de egyéb ügyeiben is függetlenséget élvezett. A muszlimok nem fizettek haradzsot. **Az arabok a városokon belül vagy kívül katonai táborokban telepedtek le. A zsákmányból vagy adókból éltek, melyek egyötöd része a próféta családját illette.** Mivel a meghódított területek jóval fejlettebbek voltak Arábiánál, a létrejövő birodalom központja fokozatosan ide tolódott át. Az első hódítások után azonban hamarosan megbomlott a vezetés egysége. Az első három kalifa közül kettő is erőszak áldozatául esett. **Ali, a negyedik kalifa, Mohamed veje és unokaöccse idején kirobbant az utódjelöltek közötti háború.** A próféta rokonai ugyanis képtelenek voltak rendezni az örökösödés kérdését. A küzdelemnek, melynek Ali is áldozatául esett, győztese **Muávija, Szíria kormányzója** lett (661–680). **Ő alapította az Omajjádok dinasztiáját.** A hódítások tovább folytatódtak, az arabok

elfoglalták Karthágót, majd **Tarik** nevű vezérük nomád berber törzsekből álló seregével átkelt a **Gibraltáron (Dzsebel el-Tarik – Tarik sziklája).** **A Hispaniába átkelt arabok 711-ben legyőzték a nyugati gótokat.** Ugyanebben az évben jutottak el az Indus partjára is az iszlám hadak. A birodalom elérte terjeszkedési lehetőségeinek végső határát. 718-ban az arab hajóhad már harmadszor vette sikertelen ostrom alá **Konstantinápolyt.** (Görögtűzzel verték vissza.)

Nem járt nagyobb sikerrel a frankok elleni hadjárat sem, **732-ben Poitiers mellett Martell Károly mért vereséget rájuk.** Európának sikerült megvédenie magát. Az arab birodalom még így is hatalmas kiterjedésű volt: az Industól a Pireneusokig érték határai. Az óriási kalifátus azonban csak látszólag volt egységes; vallási és politikai ellentétek bomlasztották. A kalifák hatalma gyakorta csak a **főváros, Damaszkusz** környékére korlátozódott, ezen túl azonban a hadvezérek és „kormányzók” szabadon tevékenykedhettek. Az Omajjádok mindent megtettek a birodalom egységének erősítéséért: egységes pénzt vezettek be (dirhem), és megkezdték az iszlám erőltetett terjesztését. Ennek ellenére a 7. század végére három nagy vallási-politikai irányzat jelent meg, mely véglegesen megosztotta az iszlámot.

AZ ISZLÁM IRÁNYZATAI

A Koránt az iszlám mindegyik irányzata elfogadja. Mivel ennek tanításai nem terjednek ki az élet minden területére, a hiányt a Mohamedről szóló tanításokkal, a **hádisszal** pótolták. (Ezen eredetileg azokat a mondásokat értették, amelyek Mohamedtől származtak, de nem kerültek be a Koránba.) Kb. 600 ezer, a prófétának tulajdonított mondatból választották ki a hiteleseket. Az irányzatok szétválását az okozta, hogy mit tekintettek hitelesnek.

A szunniták

Ez az iszlám legnagyobb irányzata, ma kb. 800–900 millió híve van. Ők az Omajjád-kalifák irányításával állították össze a hagyományt, a szunnát. (A szunna eredetileg a próféta azon tetteit jelentette, melyekről társai tudósítottak. Később a Mohamedről szóló hagyományokat felváltva nevezték szunnának, illetve hadisznak.) **A szunniták kötelező érvényűnek tartják a hagyományoknak azt a részét is, amit a hívők közmegegyezéssel – idzsma – elfogadtak.** Az idzsma okozta a szunnita irányzat rugalmasságát. A szunna nem zárult le az Omajjádok működésével, hanem az egyes közösségekben közmegegyezéssel továbbfejleszthető, alakítható volt. Ennek következtében a hagyományoknak olyan rendszere jött létre, amely megfelelt az Omajjádok érdekeinek. Így a szunna már nemcsak a közvetlenül Mohamedre vonatkozó hagyományokat tartalmazza.

A síiták

A nevük azt jelenti: „**az Ali pártját követők**”. Ők nem ismerték el az Omajjádok uralmát és a vezetésükkel létrehozott hagyomány, a szunna döntő részét, csak azt, amely **a próféta közvetlen leszármazottaira vonatkozik.** Törvényes vezetőjüknek, **imámjuknak** Alit, a negyedik kalifát és fiát, **Huszájint** tekintik. Huszájin meggyil-

Mohamed utódául nevezi ki Ali-t

A háridzsiták

Nevük jelentése: **kilépők**. Azt az irányzatot képviselték, amelyik **nem vett részt a szunniták és a siiták harcában**, hanem mindkettőtől távol tartotta magát.

Rövid összehasonlításunkból látható, hogy az iszlám egységét a szunna kérdése bomlasztotta fel. A siiták azt állítják, hogy a próféta Ali javára végrendelkezett, tehát az Omajjádok és utódaik trónbitorlók, a szunniták viszont tagadják ezt.

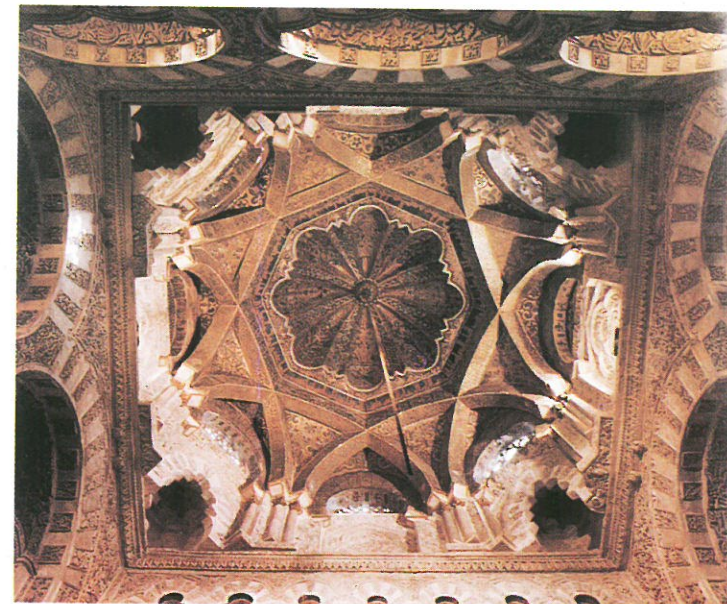
AZ ABBÁSZIDÁK – AZ OMAJJÁDOK UTÓDAI (750–1258)

Az Omajjád kalifátust vallási és családi ellentétek bomlasztották. 750-ben a próféta családjának egyik tagja, „**Véres**” Abbász döntő győzelmet aratott az Omajjádok felett, majd a család tagjait meggyilkoltatta. Egyiküknek, **Abd ar-Rahmannnak** azonban **sikerült Hispaniáig menekülnie. Ott Cordoba központtal új államot hozott létre. Az Abbászidák új fővárost alapítottak a romos Babilontól nem messze: Bagdadot.** Az új kalifák uralmuk vallási jellegét hangsúlyozták, a kalifátust a „világmindenség központjának” tekintették, mely ha összeomlik, akkor felborul a világ rendje.

A bagdadi kalifátus virágkorát az **Ezeregyéjszaka meséiből** oly jól ismert **Harún ar-Rashid**, az „**igaz úton járó**” (786–809) alatt élte. A birodalom fényes külsőségei jórészt perzsa szokásokat tükröztek, a kalifa udvara Európa-szerte híres volt. Követeit még Nagy Károly is fogadta. Ám a későbbi kalifák, akiknek egyszerre vallási és világi vezetőknek kellett volna lenniük, nem tudták megakadályozni, hogy a világi hatalom ki ne csússzon a kezükből. Így az egyre gyakrabban került a különböző török népekből

kolásának napja (680. október 10.) a siiták gyásznapja. Legfontosabb tanításuk **Mah-di** – az utolsó próféta – eljövételéről szól. Róla azt tartja a hagyomány, hogy Ali 12. leszármazottja, aki eltűnt az emberek közül, de egy napon majd újra visszatér. A siiták ma is várják a 12. imámot. A siitizmus egyik irányzata az izmaelita, mely térítéseiről lett híres. Európában gyakorta ezen a néven emlegették a mozlímokat. Ma Iránban él a legtöbb siita.

A cordóbai mecset kupolája

verbuvált zsoldosok és hadvezérek kezébe. Uralmuk biztosítása érdekében ugyanis egy idő után többnyire pogány zsoldosokat fogadtak fel katonáinak. A kalifa lassanként már csak nevében volt az összes igazhívó vezetője. A 10. századra több új kalifátus jött létre, melyek közül a legfontosabb a **siita Fatimidáké volt Egyiptomban.**

A Fatimidák a próféta leányától, **Ali feleségétől, Fatimétől** származtatták magukat. Ugyanekkor volt hatalma csúcán **al-Manszúr kalifa Cordobai Kalifátusa**. A nagy hódítások azonban Szicília megszerzésével lezárultak, s a vallási után a politikai egység is végleg megszűnt a 10. századra. Az iszlám tudomány és kultúra virágkora viszont éppen ekkor kezdődött.

AZ ISZLÁM ÁLLAM (7–10. SZÁZAD)

A legfontosabb személy a **kalifa**, a **próféta utóda**, aki **hadvezér**, a **legfőbb bíró** és a **Korán első értelmezője** volt. „Isten földi árnyéka” mellett számos magas rangú hivatalnok tevékenykedett, a tartományok vezetését részben független kormányzókra bízta. Az uralkodó mellett legfontosabb szerep a **vezírnek** – polgári hatalom –, az **emírnek** – katonai vezetés – és a **kádinak** – bíró – jutott. Ám ez mit sem változtatott azon a tényen, hogy minden hatalom forrása a kalifa volt.

Hogy ez így is maradjon, a kalifák óvakodtak attól, hogy túl nagy hatáskört adjanak egy-egy személy kezébe. Az viszont megtörtént, hogy valamely – a prófétával rokonságban lévő – család kezében összpontosult jelentős hatalom. Megesett, hogy az ilyen családot egyszerűen kiirtották.

Az alacsonyabb rangú hivatalnokok, akiket kátibnak neveztek, többnyire a helyi, nem mozlim lakosságból kerültek ki. A 10. századra egy igen bonyolult rendszer alakult ki, melyen belül az egyes hivatalokat örökölni is lehetett. Az egész birodalmat kisebb-nagyobb **dívánok (hivatalok)** hálózta be, melyek többnyire had- és pénzügyekkel foglalkoztak.

Az igazságszolgáltatást a **kádik (bírók)** testülete végezte. Élükön Harún ar-Rashid óta a „kádik kádija” állt, akinek a feladata a többiek ellenőrzése volt. A kádik tanácsadók és tanúk segítségével ítéleztek.

A törvények alapját „Isten törvénye”, a Korán képezte. Maguk a **gyakorlati előírások – seriák** – úgy jöttek létre, hogy a Korán megfelelő fejezeteit értelmezték. Ezt a feladatot a törvény magyarázó, az ulemák látták el, végső soron azonban a kalifát illette az értelmezés joga. Nyilvánvaló tehát, hogy az igazságszolgáltatásban a személyes vélemény is szerepet játszott. Gyakorta megesett, hogy egy-egy ítélet meghozatalához korábban megtörtént eseteket vettek alapul, s ha ilyen nem volt, akkor hamisítottak.

A kalifa fontos erkölcsi kötelességei közé tartozott a kisemberek megvédelmezése, a jogos panaszok kivizsgálása, az úgynevezett mazálim gyakorlása.

Az iszlám gazdaság

A középkori iszlám világ nem fordult szembe olyan ellenségesen a haszonszerzéssel, mint a keresztény Európa. A próféta – maga is kereskedő – tanai egyenesen ösztönöztek a gazdálkodásra és vagyonszerzésre. E szemlélet elősegítette az iszlám iparának és mezőgazdaságának fejlődését, melyek minden téren az európai színvonal fölé kerültek. Természetesen nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy ez a civilizáció olyan területre települt rá, amely már az ókorban is fejlett volt. Ebben a gazdaságban a nomád állattenyésztés éppúgy megtalálható volt, mint az ültetvényes gazdálkodás vagy a városi kézműipar.

A mezőgazdaság

Első számú feltétele a víz, melyet az ókorból örökölt és továbbfejlesztett öntözési technikával biztosítottak. A legfejlettebb öntözőművek Irakban, Egyiptomban és Hispaniában voltak, de a jogosultak a fejletlenebb területeken is hozzájuthattak az éltető vízhez. Fő gabonaféléként búzát, árpat, kölest és cirokféléket, ipari növényként pedig lent, kendert és gyapotot termeltek. Az iszlám terjesztette el nyugaton a cukornádat, a különböző fűszereket (sáfrány, jázmin) és a nemesített virágokat (rózsa). Igen fejlett volt a zöldség- és gyümölcskertészet is. A néptáplálékként számon tartott datolya és füge termelése mellett igen magas szintre jutott a gránátalma, körte, őszibarack, citrom, később a narancs nemesítése. Sőt még a szőlő is, mely – bár a próféta tiltotta a borivást – továbbra is (nemcsak a hitetlenek számára) fontos gyümölcs maradt.

Az állattenyésztés nem maradt a nomád vidékek jellegzetessége. Juhot, őszvért, baromfit mindenütt tartottak, de korántsem olyan mértékben, mint Európában. A táplálkozásban viszont jóval fontosabb szerepet játszott a hal, a gyümölcs és a zöldség. Néhol sertést is tartottak, de utált, tisztátalan állatnak számított.

A mezőgazdasággal foglalkozó vidék jellegzetessége volt a számtalan vízimalom, melyek gabonát őröltek, cukrot és olajat sajtoltak.

Bár – mint láttuk – elvben minden föld a kalifáé volt, mégis hamar létrejöttek a magánbirtokok. Európai értelemben vett hűbériség azonban soha nem alakult ki.

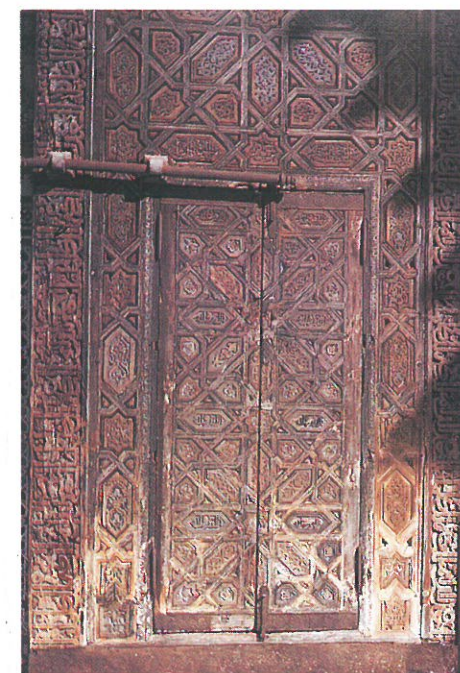
A magánbirtokok mellett léteztek alapítványi földek is, melyeket valamely nemes célra adományoztak: mecsetek, kórházak, iskolák ellátását szolgálták. A falvakban sokáig megmaradt a közös gazdálkodás, a **föld kollektív megművelése**. A földek döntő részét főként bérleti rendszerben, a termés bizonyos hányadért bérlők művelték meg. Észak-Afrikában és Irakban azonban nem volt ritka az ültetvény sem, melyen többnyire rabszolgák dolgoztak.

Az ipar

Az iszlám iparát magas színvonal, a technikai újítások használata és a rendkívüli változatosság jellemezte. Épp ezért csak a már akkor világhírűvé vált ágazatokat említjük meg.

Szén és fa hiányában nem terjedt el általánosan, de egyes területeken magas szintre fejlődött a réz-, a vas- és a nemesfémkohászat. Így például világhírűvé vált a **damaszkuszi** (valójában indiai) **acél**, melyből a legkeresettebb fegyverek készültek. Előállítási módja féltett titok volt. A **rézedények** készítése, a rézművesek boltjai a tipikus mozlim bazar elengedhetetlen tartozékai voltak. Az arab fémművesség precízségét és megbízhatóságát mi sem bizonyítja jobban, mint a 10. századtól megjelenő **óraszerkezetek**, vagy a cordobai mecset 25, ma is tökéletes bronzkapuja.

A mozlim világ jelentős exportcikkének számított a **papír** és a **selyem**, melyek készítésének módját a kínaiaktól lesték el. Sikerágazatnak számított a föníciai eredetű **üvegfűvás**. A velenceiek is a mozlimoktól tanulták meg az üvegekészítés titkát.

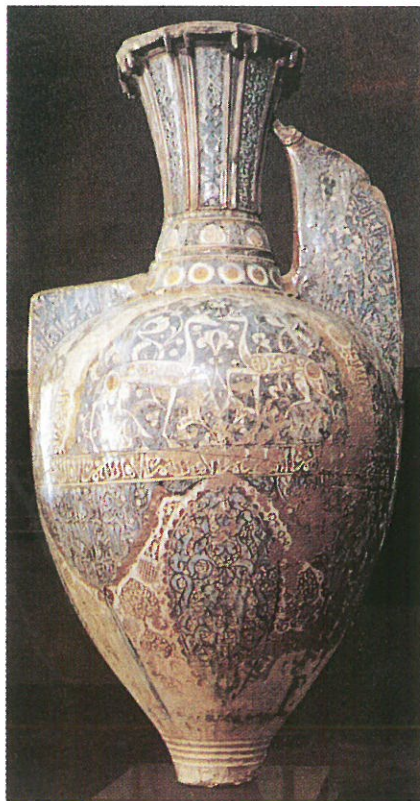

Ajtó a cordobai mecset falában

Elsősorban az építészeti igények hívták életre a bizánci és perzsa hagyományokra támaszkodó **kerámia-, mázastégla- és mozaikkészítést**. Egy Európában ekkor még szinte ismeretlen „iparág” is kibontakozott a 10. századra: a vegyipar. Ez elsősorban **illat- és pipereszer**ek gyártására korlátozódott, de a kezdetleges kísérletek megvetették a kémia alapjait is. (A szó az óegyiptomi Kemetből származik, mely az országot jelentette.) Ekkoriban illatszereket szinte kizárólag az arab világ szolgáltatott Európa számára.

A kereskedelem

A kereskedelem az iszlám gazdaságának legfontosabb ágazata volt. Ez részben abból adódott, hogy a kalifátusok ellenőrizte területeken haladt át a kora középkor három legfontosabb kereskedelmi útvonala.

Granadában készült váza

Az első a Kínából Szamarkandon és Bagdadon át Konstantinápolyig húzódó „selyemút” volt, melyen a **selyem, a porcelán és a papír** érkezett. Második az úgynevezett „volgai út” volt, mely Skandináviából a Volgán és a Fekete-tengeren át tartott Konstantinápolyig, majd innen tovább az arab világba. Ezen az úton **észak prémje, méze és főleg rabszolgája** áramlott dél felé. Harmadik az „indiai út” volt. Ezt tengeri utak rendszere alkotta, melyek Madagaszkárból és Ceylonból indultak, majd indiai kikötők érintésével szárazföldön folytatódtak. Erre haladt a kínai áru döntő része, emellett **Hátsó-India fűszerei és drágakövei**. Ellentétben a római korral, a szállítás jelentős része a szárazföldön zajlott. Az árut karavánok vitték, melyek alkalmasint több tucat teherhordó állatból álltak.

Ezeket általában élelmes vállalkozók bocsátották a kereskedők rendelkezésére.

Az utak mellett alkalmas szállások – **karavánszerájok** – sora épült, melyeket az utakkal és a kiváló hidakkal együtt gondosan karbantartottak.

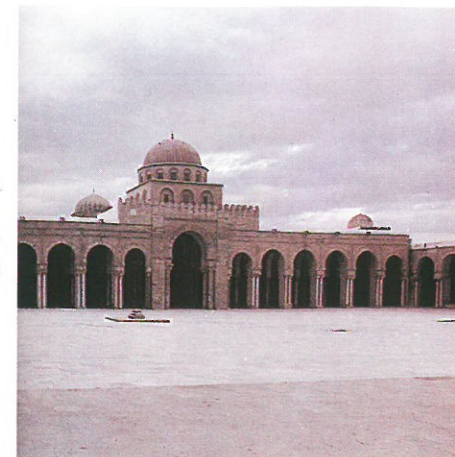
A tengeri kereskedelmet jórészt nagytestű, vitorlás szállítóhajók, a **dzsonkok** (kínaiul dzsunka) bonyolították. A közlekedés fejlettségének köszönhetően eredményes – perzsa hagyományokat folytató – postaszolgálat épült ki

az iszlám világban. Létezett a postai küldemények szétosztásának rendszere, s a „táviratok” továbbítása is. Ez utóbbi fényjelek vagy galambposta útján történt. Egy Tuniszból indított üzenet fényjelek segítségével három óra alatt megérkezett Alexandriába. Sőt, arra is nyílt lehetőség, hogy Konstantinápolyból Kínába levelet küldjenek.

Az iszlám világ volt a középkor leginkább városiasodott (urbanizált) területe. Az arab hódítás után nemcsak az antik városok – Damaszkusz, Cordoba – éltek fel újra, hanem új alapításokra – pl. Kairó, Bagdad – is sor került. Hatalmas, többszáz ezer lakosú fővárosok is léteztek, de a jellemző a kisváros maradt. A hatalom alapja az „arab” világban évszázadokon át – ellentétben Európával – a város volt. Bár autonómiát nem élveztek, ipari, kereskedelmi és kulturális szerepük megkülönböztetett jelentőségűvé tette őket.

Az iszlám városainak szerkezete jelentős mértékben hasonlított. A másfél millió lakosú, 27 ezer (!) mecsettel és 60 ezer közfürdővel rendelkező Bagdad fő jellegze-

tességei megegyeztek a vidéki kisvárosokéival. A város központja az ima és a közösségi élet legfőbb színtere, a mecset volt, de magát valamire tartó település nem létezhetett piac és megfelelő városfalak nélkül sem. A vízellátást és a csatornázást a városok többségében megoldották, a nagyobbakban pedig szakképzett személyzettel ellátott kórházak várták betegeiket. A falakon belül hivatalok, szakmák, etnikumok szerint rendeződött, alkotott „városnegyedeket” a lakosság. A városkép jellegzetességéhez tartoztak a gazdagok befelől nyíló palotái, a néha 8–10 emeletes bérházak és a zsúfolt síkatorok. Az építkezés alapanyaga többnyire a vakolattal borított téglavolt, a kapuk gyakorta bronzból, ritkábban vasból készültek.

A Kairouáni nagymecset

AZ ISZLÁM KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

Az iszlám kultúra rengeteg változata és forrása ellenére fő vonásait tekintve csodálatosan fejlett és egységes volt. Ez nyilvánvalóan annak következménye, hogy az iszlám az általa ellenőrzött területeken az antik kultúra és tudomány eredményeinek továbbélését biztosította. A hatalmas birodalom különböző területeinek kultúrája szabadon áramolhatott: perzsa, indiai, afrikai, egyiptomi civilizációk hatásai keveredtek a keresztény és arab civilizációval.

Az uralkodók hamar felismerték, hogy mindez az oktatáson múlik. Az alapfokú iskoláztatást viszonylag sikeresen meg is oldották. A gyermekek oktatása 7–12 éves korig tartott. Elsősorban a Koránt, az írást és az olvasást tanították. Utána következett a történelem, a grammatika, a retorika, a számítás és a magas szintű helyesírás. A tanítási órák nem mindig jártak izgalommal, ugyanis főleg a Korán közös szavalásából álltak.

A középfokú oktatás színterei a **kollégiumok**, a **madraszák** voltak. Híresebb madraszákba messze földről sereglettek a hallgatók, a hispaniaiakba még a keresztény Európából is érkeztek érdeklődők. A 11. századra már nemzetközi tekintélynek örvendett a **bagdadi**, a **kairói** és a **cordobai madrasza**. Al-Mamún kalifa Bagdadban a 11. században létrehozta a „Tudományok háza”-t, mely néhány évtized alatt komoly eredményeket ért el a jog, az orvostudomány és az irodalom oktatásában.

A közoktatás fejlettségének köszönhetően az írni-olvasni tudás a nagyvárosokban, s bizonyos vidéki területeken is általános volt. Arab történetírók szerint a Cordobai Kalifátusban csaknem minden felnőtt tudott írni-olvasni. A műveltség terjesztésének legfőbb eszköze, a könyv, az Abbászida uralom alatt szinte korlátlanul állt az olvasni tudók és szeretők rendelkezésére. Magán- és közkönyvtárak egyaránt léteztek, s ez utóbbiak kölcsönöztek is. A cordobai madrasza könyvtára 600 ezer kötetet büszkélkedhetett, s az állományt több száz könyvtáros gondozta. Egyszeri, bár szomorú tör-

A sevillei Alcazar egyik kapuja

ténet, hogy Al-Dzsáhi, a 9. század híres könyvbúvárát és tulajdonosát éppen ráomló könyvszekrénye ölte meg. Bár ezek az adatok a kortársak közlésein, alkalmasint túlzásain vagy tévedésein alapulnak, annyi bizonyos, hogy az iszlám világban a könyv elterjedtebb volt, mint a korabeli Európában.

A jelentős mértékű könyvhasználat megkövetelte a könyvmásolás és -kereskedelem fejlesztését. Egy idő után az arab ábécé kiszorította az egyéb írásrendszereket, s kerekbetűs változata, a **kufi** uralkodóvá vált. Kezdetben a kéziratokat gazdagon illusztrálták, ám az illusztrációk egy idő után geometrikus mintákká – **arabeszkké** – egyszerűsödtek. Az emberábrázolástól vallásos iratokban egy idő után tartózkodtak, de az soha nem számított tabunak. Egyedül a próféta volt, kinek ábrázolását a kezdetektől fogva tiltották.

A könyvkészítés és -terjesztés a 11. századig folyamatosan fejlődött, ám ekkor az iszlám fanatizmus és a mongol hódítás miatt tért vesztett. A nagy könyvtárakat felszámolták, a „pogány” könyveket elégették. A hagyomány szerint, mikor a mongolok 1258-ban Bagdadot elfoglalták, annyi könyvet szórtak az Eufráteszbe, hogy a folyó kilépett medréből.

AZ ISZLÁM ÖRÖKSÉGE

Az irodalom szinte minden műfajban változatos olvasmányokat kínált. A költészet kedvelői a perzsa és török lírában, Firdauszi és Omár Khajjám műveiben gyönyörködhetek. Az előbbi a „Királyok könyvé”-ben az iszlám kor legendás hőseinek állít emléket 50 ezer disztichonban, az utóbbi pedig ma is modern verseiben énekelte meg a szerelmet, a bort, az élet mulandóságát és hiábavalóságát. Széles választékban állt rendelkezésre mese, mint például a perzsa Szindbád-történet és Seherezáde „ezer meseje”. Persze nem unatkoztak a komolyabb olvasmányok kedvelői sem, klasszikusok – Hippokratész, Eukleidész, Arkhimédész, Ptolemaiosz, Platón, Arisztotelész – fordításai nagy népszerűsége tettek szert. Ám nemcsak az antik szerzőket fordították, hanem az iszlám tudósai önállót is alkottak. Ez abból a felismerésből fakadt, hogy a tudomány fejlődik, tehát az elődök alkotásain mindig lehet valamit újítani. Európában ekkoriban még fel sem merült az, hogy a tudós a korábbi tekintélyeket megtagadhatja. Az arab filozófusok két legnagyobbját a középkori Európa egyetemén is tanították: Ibn Színá (Avicenna, 975–1037) Arisztotelész nyomdokain haladva kísérletet tett egy új filozófiai rendszer kidolgozására, mely nem függ a vallástól. Ezt a munkát Ibn Rusd (Averroes) tetézte be a 12. század végén. Akinek a filozófia túlságosan bonyolultnak bizonyult, próbálkozhatott a kémia vagy a matematika megismerésével, esetleg elmélyedhetett Dzsajaháni vagy Ibn Fadlán kitűnő útleírásaiban vagy a számos történeti munka valamelyikében.

E rövid felsorolással érzékeltetni kívántuk az arab kultúra sokrétűségét, azzal a tudattal, hogy az ismertetést még oldalak tucatjain lehetne folytatni. Nyilvánvaló, hogy az iszlám társadalom tagjai többségének mindennapjai nem a könyvek körül forogtak, de számukra is megmaradt a szórakozás számtalan lehetősége: a kalifák által támogatott népi ünnepek, a látványos katonai parádék, a mecsetekben való csevegés, a közfürdők használata és a sport. A módosabbak pedig hódolhattak a turizmus és a vadászat örömeinek is.

Fejezetünk végén talán elmondhatjuk, hogy igaza lehetett II. Frigyes német-római császárnak (1212–1250), aki azt mondta, hogy a muzlimok a világ legboldogabb emberei. Ez a „boldogság” nemcsak a muzlimok osztályrésze volt, hanem néha még az iszlám világában élő „hitetleneké” is. Az iszlám egyes területeken és egyes korszakokban rendkívül toleráns, különféle kultúrák együttélését biztosító és fejlődésüket elősegítő rendszer volt. Az arab világ civilizációjának magas színvonala, a mindennapi élet biztonsága joggal válhatta ki az ötszáz évvel későbbi Európa csodálatát is.